

Báruk mint próféta

Egy hagyomány recepciója a korai zsidó és keresztény, valamint a rabbinikus gondolkodásban

TAMÁSI Balázs

Ki volt Báruĥ ben Nérijá¹, más néven Báruk az ókori zsidó és keresztény hagyomány szerint? Jeremiás hűséges írnoĥa? Ókori szent, vagy a korai zsidó hággádikus irodalom² egyik legendás alakja? Esetleg a második szentély pusztulása idején és azután tevékenykedő próféta? Vagy inkább a későbbi korok zsidó és keresztény szerzőinek elképzéléseit megformáló fiktív irodalmi alak? Mit jelentett egy adott korban, egy adott közösség számára a próféta-ság? Mely szövegekben és mely vallási közösségekben nyert próféta-i tekintélyt ez a személy? Létezett-e Báruk esetében az írnoĥból próféta-vá válás folyamata a zsidó hagyományban?³ Mit jelentethet manapság Báruk személye a számos irányzatra és közösségre szakadt zsidóságnak és kereszténységnek? A válaszokat kutatva, tanulmányomban az ókori judaizmus és részben a korai kereszténység azon forrásait tekintem át, amelyek Báruk próféta-ságával kapcsolatba hozhatók. Mindez a zsidó-keresztény dialógushoz pedig úgy kapcsolódik, hogy a vizsgálandó ókori szövegek jelentős része, koronként eltérő intenzitással és eltérő módon, de jórészt máig hatóan befolyásolja a zsidó és/vagy a keresztény közösségek elképzéléseit a témában. Emiatt lehet fontos a közös gyökök és az esetleges kölcsönhatások pontosabb megismerése.

1 A Jeremiás könyvből és a rabbinikus irodalomból ismeretes név magyarul: Báruk, Nérijának fia.

2 A rabbinikus zsidó irodalom olyan műfaját jelöli ez a héber elnevezés (hággádá/ággádá, azaz elbeszélés), amely eltérően a rabbinikus irodalom másik, nagyjából törvényt magyarázó kapcsolatos műfajától (háláchá, azaz vallási törvények és szabályok), a zsidóság múltbéli eseményeivel és híres talmudi bölcseségekkel kapcsolatos történeteket, illetve folklorisztikus részleteket tartalmaz.

3 Ezen az állásponton van a téma egyik mai kutatója, aki egész tanulmányában ezt a folyamatot próbálja igazolni, ld., J. E. WRIGHT, *Baruch ben Neriah: From Biblical Scribe to Apocalyptic Seer* (South Carolina, University of South Carolina, 2003). Jelen tanulmány szerzője ezt a nézőpontot a kérdés leegyszerűsítésnek tartja.

1. *Báruch ben Nérijá a héber Szentírásban*

A Qumránban felfedezett bibliai kéziratokból tudjuk, hogy a héber Szentírás maszoréták által az utókor számára megőrzött szöveggyománján kívül, az i.e. 3. század és az i.sz. 2. sz. közötti Palesztinában, a zsidóság egyes csoportjai olyan szövegváltozatokat is elismertek, amelyek a görög Septuaginta, a samarítánus Szentírás, illetve a Biblia későbbi szír fordításával, a Pesitta szövegével mutatnak rokonságot.⁴ Az is ismeretes, hogy a korabeli héber Szentírásnak (héb. Tanach) az i.e. 2–1. században olyan könyveit, vagy szövegrészeit is lefordították görögre, amelyek közel két évszázaddal később, a kanonizálódás következtében, kívül estek a héber Szentírás kánonján.⁵ E könyvek egy része a keleti keresztény egyházak és a latin egyház számára kanonikusnak, illetve az utóbbi esetében deuterokanonikusnak számítanak.⁶ Igaz ez a Septuaginta révén görögül fennmaradt Báruch könyvére, még pontosabban annak szövegére, amely még nem különült el az i.sz. 1. században Jeremiás könyvétől, hanem ahhoz sokkal szervezesebben hozzátartozott.⁷

Báruch későbbi prófétai alakjának megértéséhez az említett szöveggyománnyok közül Jeremiás könyvének héber maszoréta változatát (MT) és a görög Septuaginta (LXX) idevágó részét szükséges először összevetnünk.

4 A qumráni szövegek 1947-től kezdődő felfedezésével a héber Szentírás legkorábbi, megközelítőleg kétezer éves kéziratok kerültek napvilágra. Ezt megelőzően a legkorábbi, teljes héber bibliai kéziratokat csak az i.sz. 10. század korából ismerünk, amely az ún. maszoréta szöveggyománnyat őrizte meg. E két legrégebbi kézirat a közel teljes Aleppói Kódex, amelyet ma Izraelben őriznek, illetve az Egyiptomban másolt és ma Oroszországban található ún. Codex Leningradensis (újabbban Codex Petropolitanus).

5 A rabbinikus zsidó hagyományban ezek a könyvek kapják a „szforim chiconím” (külső könyvek) megjelölést.

6 E könyvek: Tóbiás/Tóbit, Judit, Makkabeusok 1. és 2. könyve, Sirák fia/Ben Szíra, Bölcsesség, Báruch, Jeremiás levele, Eszter és Dániel kiegészítései. A héber Szentírás kánonját követő protestáns egyházak a zsidó hagyományhoz hasonlóan nem tekintik e műveket kanonikusnak és emiatt azokat pszeudepigráfiakusnak nevezik.

7 Emanuel Tov álláspontja szerint Báruch görögül fennmaradt könyvének első felét (1:1–3:8) ugyanaz a személy fordította héberől görögre, aki Jeremiás könyvét is. Ld., Emanuel TOV, *The Book of Baruch Also Called I Baruch (Greek and Hebrew): Texts and Translations* ([Pseudepigrapha Series 6], Missoula, Scholars Press, 1975) 1 és bővebben ld., Emanuel TOV, *The Septuagint translation of Jeremiah and Baruch: A Discussion of an Early Revision of Jeremiah 29–52 and Baruch 1:1–3:8* ([HSM 8], Missoula, Scholras Press, 1976).

Jeremiás könyvének héber szövegében Báruch ben Nérijá egyértelműen úgy jelenik meg, mint Jeremiás próféta hűséges írnoke (héb. szófér)⁸ és kísérője, aki az Úr által Jeremiásnak kinyilatkoztatott próféciákat volt hivatott lejegyezni. Báruch mint írnok Jeremiás könyvének 36. fejezetében válik az események főszereplőjévé. Ugyanis a király által bebörtönzött Jeremiás helyett ő olvassa fel a Júdára vonatkozó próféciákat a király tisztviselői előtt a babiloni inváziót megelőző időkben (i.e. 604. k.). A bibliai narratíva szerint, miután ennek hatására Jehojákim király számára is felolvassák a próféciát, az uralkodó a könyvtekercset darabokra vágva tűzbe veti. Az Úr ismét utasítja emiatt Jeremiást, hogy fogjon egy újabb tekercset, és diktálja le Báruchnak mindazt, ami az első tekercsre volt írva. A Jeremiás 36. fejezetének utolsó verse, amely a Septuaginta 43. fejezetének utolsó versével azonos, kulcsfontosságú részletet tartalmaz Báruchkal kapcsolatban:

„És ő lejegyezte Jeremiás szerint annak a könyvnek minden szavát, amelyet elégetett Jehojákim, Júda királya. És még hozzáfűzött számos hasonló szavakat ahhoz.” (36,32)

Az idézett szentírás versre alapozva, amely az írnok kolofonjaként is értelmezhető, számos tudós tekint úgy Báruchra, mint Jeremiás életeseeményeinek szemtanújára, és mint a próféta önéletrőjára. Egyesek, ezt meghaladva, a prózai részek szerzőjének nem Jeremiást, hanem egyenesen Báruchot tekintik.⁹ Az biztos, hogy Jeremiás könyvének szentírás hagyománya Báruchot nem egy mindennapi írnoknak, hanem annál fontosabb személynek mutatja be, aki gyakran Jeremiás mellett úgy szerepel, mint a próféta üzenetének közvetítője és szószólója.

Végezetül Jeremiás könyvének további két részlete lehet még fontos Báruch későbbi próféta megismerésével kapcsolatban. Az egyik a 43. fejezetben található, ahol az események színtere már az elpusztult Jeruzsálem. A hadsereg Júdában maradt főtisztjei, miután a babiloniak által kinevezett helytartót, Gedalját megölik, tettüktől megremülve Egyiptomba menekülnek. Mindezt Jeremiás és Báruch intése ellenére teszik, ráadásul magukkal hurcolják mindkettőjüket Egyip-

8 Ld., Jer 36,26 és 32.

9 J. MUILENBURG, 'Baruch the Scribe', in John I. DURHAM and J. R. PORTER (eds.), *Proclamation and Presence, Old Testament Essays in Honour of G. H. Davies* (Richmond, John Knox Press, 1970) 215–38, 237; J. R. LUNDBOM, 'Baruch, Seraiah and Expanded Colophons in the Book of Jeremiah', *JSOT* 36 (1986) 89–114.

tomba. A későbbi keresztény hagyomány szerint Jeremiás és Báruk is itt hal meg. Jeremiás könyvének másik fontos részlete a maszoréta szöveg 45. fejezetében található. Az öt versből álló fejezet Jeremiásnak az Úr által kinyilatkoztatott és Bárukról szóló jövődöléseit tartalmazza. Egyfelől, Báruk jövőbeli tekintélyét szolgálhatta a személyre szabott prófécia. Másfelől, annak tartalma kétértelmű: részben arra inti Bárukot, hogy ne legyen elégedetlen a sorsával (idézve: „nem találok nyugalmat”), és ne kutasson „nagy dolgokat” (héberül: gedolot), részben pedig ígértet kap, hogy bárhova is megy, megmenekül a haláltól. E két utóbbi részlettel később még foglalkozunk, a Bárukkal kapcsolatos rabbinikus álláspont kapcsán.

2. Báruk a Septuagintában

Érdekes megfigyelni, hogy Jeremiás könyvének a Septuaginta és a maszoréta szöveg szerinti felosztása eltér egymástól. Az ún. „nemzetek elleni jövődölések” fejezetei a Septuagintában a mű közepén helyezkednek el, míg a maszoréta szövegben a mű végén. Ez az elrendezés az előbb említett Bárukkal kapcsolatos prófécia helyét is meghatározza (MT-ben a 45. fejezetben található, míg a LXX-ban az 51. fejezetben). E mögött azt a szerkesztői szándékot feltételezhetjük, hogy Báruk Jeremiás prófétai letéteményeseként jelenjen meg. A görög és a héber változatot összevetve, kifejezésbeli és terjedelembeli különbségek is megfigyelhetők.¹⁰ Példaként szolgálhat két témánkkal kapcsolatos szövegbeli eltérés. Az egyik a héber Jeremiás 36,26 részlete, amelyben Jehojákim király Jeremiás prófétát és Báruk írnokot kívánja elfogni. A Septuagintában ugyanitt (43,26) titulusaik nélkül csak Jeremiás és Báruk szerepel. A fent idézett Jeremiás 36,32-ben pedig, miután Jehojákim király elégette az első jeremiási tekeretsét, a maszoréta szöveg azt írja:

„És Jeremiás vett egy másik tekeretsét és odaadta azt Báruchnak, Nérijá fiának, az írnoknak és ő ráírta...”, ezzel szemben a Septuaginta korai szövegváltozata szerint ugyanitt az áll, hogy „Báruk fogott egy másik tekeretsét és ráírta...”(43,32).

¹⁰ A két szöveg összehasonlításakor felhasznált kiadások: *Biblia Hebraica Stuttgartiensis*, (BHS), standard edition (Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 1977) és Alfred RAHLFS–Robert HANHART (Hrsg.), *Septuaginta: editio altera* (Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 2006).

Báruk tekintélyének növekedését mutatja, hogy a Septuaginta megőrizte Báruk első könyvének szövegét, amely Jeremiás könyve és a Siralmak között kapott helyet. A mű a görög változaton kívül fennmaradt szír, latin, örmény, arab, etióp és kopt fordításokban. A könyvet Szent Jeromos nem fordította újra a Vulgata elkészítésekor (i.sz. 4. sz. végén), így annak Vetus Latina szerinti változata került a Vulgátába. A mű keletkezési idejét nehéz meghatározni, azt általában az i.e. 3–1. századra helyezik. A héber Szentírásnak, azaz a Tanach-nak (Tóra, Neviim, Ketuvim), nem képezi részét Báruk könyve, így a későbbi judaizmuson belül nem kap autoritást. A protestáns egyházak pedig a héber bibliai kánont követve szintén nem tekintik Báruk könyvét az Ótestamentum részének. Báruk könyve a keleti keresztény egyházak számára a késő antikvitástól kezdve kanonikusnak számít, a katolikus egyház számára egész pontosan a Tridenti zsinat¹¹ által lett deklaráltan kanonikus mű (pontosan: deuterokanonikus). Ettől függetlenül a nyugati egyházatyák is gyakran idézik Bárukot. A próféta hagyomány keresztény recepciójával e tanulmány 4. részében foglalkozunk részletesebben. Mindenesetre Báruk könyvének első pár sora az apokrif irodalom és a rabbinikus hagyomány szempontjából is érdekes részletet őrzött meg Bárukkal kapcsolatban. Az írnot/ prófétát Babilonban találjuk, amint a próféciákat a Szúd folyó közelében élő, elhurcolt zsidóknak olvassa fel.¹² Ez a részlet ellentmondani látszik Jeremiás könyvének, amelyben Jeremiást és Bárukot is Egyiptomba hurcolták magukkal a babiloni invázió után odamenekülő júdaiak. Összhangban áll viszont azzal a rabbinikus hagyománnyal, amelyről a babiloni Talmudból és a midrásokból¹³ értesülünk, hogy Báruk prófé-

11 A Tridenti zsinat 1546-ban (április 8.) mondja ki, hogy az a kanonikus művek közé tartozik.

12 Báruk könyve nem maradt fenn a qumráni kéziratok között, viszont egy Jeremiás alakjával kapcsolatos apokrif mű (ún. Jeremiás Apokrifon) egyik töredékében hasonló jelenet szerepel. Báruk, vagy Jeremiás neve nem maradt fenn a töredéken, de Báruk könyvének első soraihoz hasonlóan, a prófécia felolvasása a Szúr nevű folyó mellett történik. A Szentírás szír változatában, a Pesittában a qumránihoz hasonló Cúr alak áll, a Báruk könyvének Septuaginta szerinti görög alakja, a Szúd helyett. Az idevágó qumráni töredék (4Q389 1, 7), valamint a Jeremiás Apokrifon hivatalos kiadásához ld., Devorah Dimant, *Qumran Cave 4. XXI; Parabiblical Texts, Part 4: Pseudo-Prophetic Texts* ([Discoveries in the Judea Desert 30], Oxford, Clarendon, 2001) 220. A rekonstruált apokrifon másik töredéke (4Q385a) a Jeremiás könyvével azonos hagyományt is megőrizte: Jeremiás Tahpanészbe, Egyiptomba került (ld. Dimant, *Pseudo-Prophetic Texts*, 163).

13 Ehhez ld. a Babiloni Talmud (bT. Meg. 16b) és a midrások (Sir. Rab. 5.5., Szifré Bámidbár 99) szöveghelyeit.

ta Babilonba került, ahol Ezrát tanította a Tórára, az uralkodói tanácsban vett részt, majd Babilonban halt meg.

3. Báruk prófétai karrierje az apokaliptikus irodalomban

Mielőtt rátérnék a témánk szerinti legjellemzőbb szövegre, a szíriül fennmaradt Báruk apokalipszisére (2Báruk), rövid magyarázatot kell fűznöm a prófétaság második szentély korabeli jelentésváltozásához. A második szentély korában (cca. az i.e. 4. századtól) egy újfajta irodalmi műfaj, az ún. látomásirodalom megjelenését és térnyerését figyelhetjük meg a judaizmuson belül. A korabeli zsidó vallási csoportok pszeudonim szerzői a zsidó antikvitás valamely kiemelkedő alakjának- bibliai ősatyák, vagy korábbi prófétai személyek- nevében fogalmazzák meg újszerű jövendöléseket, próféciákat. A művekben szereplő kinyilatkoztatásokat látomás formájában, vagy esetleg egy égi utazás során kapják meg, amelyben gyakran megjelenik egy angelus interpres (értelmező angyal). E korszak és műfaj legekleltánabb alkotásai a i.e. 3. századtól virágzó Hénok irodalom könyvei, a Tizenkét páttriárka testamentuma, Ábrahám apokalipszise, továbbá Mózes, illetve Izajás menybemenetele is. Ezekre és más további, később kánonon kívülre került iratra használjuk az apokrif, vagy pszeudepigráfikus jelzőket, vagy a héber *szforím hiconím*, azaz külső könyvek elnevezést. A látomásirodalom egyik fontos példája Dániel könyve, amely viszont bekerül a zsidó és keresztény szentírás kánonjába. Nem kétséges, hogy az említett iratok egyes zsidó ideológiai csoportok számára „kanonikusnak” számítottak és ezáltal kelő autoritással is rendelkeztek ahhoz, hogy azokat továbbhagyományozzák. Ezt bizonyítja a Qumránból előkerült héber és arámi nyelvű alkotások, amelyek később a zsidó, és a keresztény kánonon kívülre kerültek (Pl. Hénok könyvei). Az újszerű próféciák jelenségének korabeli megfogalmazását, értékelését megtaláljuk az i.sz. 1. századi zsidó történetírónál, Josephusnál, valamint a rabbinikus irodalom egyes szövegeiben. Josephus egyfelől a bibliai prófétákat a görög „prófétész” terminussal, míg a korabeli prófétákat a görög „mantisz” (jövendőmondó) kifejezéssel vezeti be. Josephus azt is hangsúlyozza, hogy kvalitatív különbség van az Artaxerszész kora előtti és az azutáni prófécia között. Ezt megerősítve a Contra Appionem-ben pedig kije-

lenti, hogy a próféták kora Mózesztől Ezráig tartott.¹⁴ E korabeli zsidó hagyomány, miszerint a próféták kora Ezrával véget ért, a babiloni és jeruzsálemi Talmudban és a midrásokban is fennmaradt.¹⁵

Most pedig térjünk rá tanulmányunk egyik legfontosabb szövegére, Báruk apokalipszisének szír változatára, vagy más néven Báruk második könyvére (2Báruk).

A 87 fejezetből álló hosszú szöveg egyrészt tartalmaz egy Báruk nevében írt apokalipszist (1–77. fejezet), továbbá egy Báruk nevében, a diaszpórában élők számára megfogalmazott levelet (78–87. fejezet). Az apokalipszis (2B) és a levél (Ep2B) a második szentély pusztulása után kíván választ adni az egyénben és a korabeli társadalomban feszülő kérdésekre: Miért következett be a katasztrófa? És mi a teendő ezután?

A művet az i.sz. 70 utáni fél évszázad Palesztinájában írhatta egy rendkívül művelt feltehetően zsidó (vagy zsidó–keresztény)¹⁶ személy, aki a korabeli látomásirodalomban és a rabbinikus hagyományban is jártas volt. A mű ma ismert legkorábbi teljes kézírata egy 6–7. századi szír nyelvű fordítás, amelynek főcíméből azt is megtudhatjuk, hogy azt görögből fordították le.¹⁷ Ezt igazolja a szöveg i.sz. 4–5. századi görög töredékeinek felfedezése.¹⁸ A mű elbeszélő keretét, az 1–9. fejezetekben, az első szentély pusztulásának eseményei adják. Ebben a rész-

14 Vö. JOSEPHUS, *Antiquitates Iudeorum* 9. 267-69, 10. 245 és *Contra Appionem* 1. 41.

15 Lásd pl. Sir. Rab. 8.9–10; Num. Rab. 15.10; bT. Jóma 9b, 21b; Tószefta Szóta 13.2; Ávót 1; jT. B.Bat. 14b–15c; ld. még az apokrif irodalomban: 4Ezra 14.

16 Rivka Nir az iratot egy zsidó háttérrel rendelkező korai keresztény szerző alkotásának tekinti, amelyben a látomások a keresztény eukarisztia és messiási elképzelések szimbolikájával jelennek meg, ld., Rivka NIR, *The Destruction of Jerusalem and the Idea of Redemption in the Syriac Apocalypse of Baruch*. ([SBL Early Judaism and Its Literature 20]), Leiden, E. J. Brill, 2003) 200–201.

17 Codex Ambrosianus Syrus (jelzete: 7a1) a legkorábbi teljes szír nyelvű bibliai kézirat (Pesitta), amelynek részét alkotja Báruk apokalipszisének legkorábbi teljes kézírata. A kéziratot A. M. Ceriani fedezi fel a milánói Bibliotheca Ambrosiana-ban és publikálja elsőként annak szövegét, ld. A. M. CERIANI, *Monumenta Sacra et Profana* (Mediolani, Typis et impensis Bibliothecae Ambrosianae, 1868) Tom. V, fasc. 2, valamint fakszimile változatban is közli azt, ld. A. M. CERIANI, *Translatio Syra Pescitto Veteris Testamenti ex codice Ambrosiano sec. fere VI photolithographice edita* 2 Vols. (Mediolani, J. B. Pogliani et sociorum, 1876-1883).

18 A 20. század elején publikált, Egyiptomban talált görög papirusztöredékek egyike (jelzete: Pap. Oxyr. 403) a 2Báruk szövegének két rövid részletét őrizte meg (12:1–13:2 és 13:1114:3), igazolva ezzel, hogy a szír fordítás alapját valóban egy korábbi görög változat képezte. A töredék első közléséhez ld., B. P. GRENFELL–A. S. HUNT, *The Oxyrhynchus Papyri* (London, Egypt Exploration Fund, 1903) Part III, 3-7.

ben, de az egész műben Jeremiás helyett Báruk kapja a főszerepet, és ő lesz a letéteményese a próféta kinyilatkoztatásnak is. Ennek szemléltetésére idézzük a mű első sorát:

„És történt mindez Jekonjá-nak¹⁹, Júdea uralkodójának, huszonötödik esztendejében, hogy az Úr szózatot intézett Bárukhoz, Nérijá fiához, mondván neki.”(1:1–2)²⁰

Mintha csak az Úrnak Jeremiáshoz intézett szózatát olvasnánk Jeremiás könyvének első fejezete elején (Jer 1,2). A továbbiakban, Báruk megkapja a kinyilatkoztatást Jeruzsálem pusztulásáról, s a feladatot, hogy tájékoztassa Jeremiást és a város kiválóságait a közelgő eseményekről. Jeremiás együtt böjtöl a pusztulás előtt és után Bárukkal, de mindvégig a háttérben marad. A hatodik fejezetben Báruk mint látnok jelenik meg, akit egy erős szellem/szél²¹ Jeruzsálem falai fölé emel, hogy szemtanúja lehessen annak, amint a négy arkangyal a Szentély szent tárgyait elrejt a Földbe, majd elpusztítja a városfalakat. Miután pedig az Úr jelenléte elhagyja a Szentélyt, a babiloniak elfoglalják a várost és megszenteltelenítik a Szentélyt. A kerettörténet végén, a 10. fejezetben, az Úr utasítja Bárukot, hogy küldje Jeremiást Babilonba az elhurcoltak támogatására (10:1–2). Az említett narratíva számos hággádikus részletet tartalmaz a Szentéllyel és a szent tárgyak elrejtésével kapcsolatban. Anélkül, hogy a részletekbe belemennénk fontos hangsúlyozni, hogy Báruk apokalipszisének szerzője és a rabbinikus irodalom bölcsei közös hagyományokra támaszkodtak.²² Az is valószínűsíthető, hogy egyes későbbi rabbinikus szövegek, mint például a Pesziktá Rábbáti, az apokrif hagyományok, vagy direkt módon a

19 A név a bibliai Jehojákin király egyik névváltozata. A tizennyolc évesen trónra kerülő zsidó uralkodót (Kr.e. 597-ben) uralkodásának nyolcadik évében hurcolják el Babilonba, miután Nabukadneccár (II. Nabu-Kudurri-Uszur) új-babiloni uralkodó megtámadta és kifosztotta Jeruzsálemet.

20 A fordítás alapjául szolgáló szír szöveg kiadásához ld., S. DEDERING (ed.), *The Old Testament in Syriac According to the Peshitta Version*. (Leiden: E. J. Brill, 1973) Part IV, fascile 3 /Apocalypse of Baruch, 4 Esdras/ 1.

21 A szír „ruchá” kifejezés, a héber „rúach”-hoz hasonlóan, egyaránt jelent szelet, szellemet és emberi lelket. Ld. J. Payne SMITH (ed.), *A Compendious Syriac Dictionary* (Oxford, Clarendon Press, 1903) 533.

22 A rabbinikus párhuzamok közül néhány példa: A föld elnyeli a Szentély edényeit annak pusztulása előtt (2Bár 6:7–8 és bT. Jóma 21b, Num. Rab. 15:10); Báruk élve lép be a paradicsomba (2Bár 13:3–4 és Szifré Num. 99); Mánásszé ötarcú bálványt készítet (2Bár 64:3 és bT. Szanh. 103b, Deut. Rab. 2:13).

2Báruk hatása alatt áll.²³ Emellett a 2Báruk szövegében találunk több olyan folklorisztikus részletet, amely a zsidó és korai keresztény apokrif és pszeudepigráfikus irodalomban is párhuzamokkal rendelkezik. Ilyen például a 2Báruk 6-ban a szentély tárgyainak pusztulás előtti elrejtése, amely a 2Makk 2:1–8, a Vitae Prophetarum 2:9, és 4Báruk 3:8–20 részekben is fennmaradt.

Az eddigieket összefoglalva tehát, Báruk úgy jelenik a meg 2Bárukban mint próféta, habár a szöveg sosem nevezi annak, sőt ír-noknak sem titulálják. Egyrészt a bibliai Jeremiás próféta letéteményese, másrészt további, a korszak olvasója számára fontos próféta attribútumokkal is rendelkezik. A szöveg alapos tanulmányozása alapján még három fontos szempont ragadható meg Báruk próféta szerepkörével kapcsolatban.

1) Bárukot a szerző több esetben újjáéledő Mózesként (latinul: Mosis redivivus) ábrázolja. Ez a törekvés a második szentély korabeli zsidó irodalomban általánosnak mondható, és a kései bibliai próféták esetében is megtaláljuk ezt a szándékot, különösen Jeremiással kapcsolatban.²⁴ Elég itt a Makkabeusok könyvének arra a részletére gondolni (2Makk 2,1–12), amelyben Jeremiás előbb buzdítja a deportáltakat a törvény betartására, majd Mózeshez hasonlóan a Nebó hegyre felmegy, hogy elrejtse a Szentély kegytárgyait.

Bárukra mint második Mózesre említünk itt néhány példát a szövegben. Ahogy az Úr megszólítja Mózes által Izraelt – „Halld Izra-

23 A Pesziktá Rábbáti (PR) 26 – egy végső formáját i.sz. 9. században elnyerő midrás részeként – Jeremiás életét a Szentély pusztulásának perspektívájából mutatja be, így akárcsak 4Báruk, ez a mű is Jeremiást helyezi az események középpontjába. Mégis a PR 26-ban megjelenik az a 2Bárukból (10:18) is ismert motívum, hogy a pusztulás után a Szentély kulcsait az ott szolgáló papság a mennybe veti, hogy az ne kerülhessen tisztátalan kezekbe. Ugyanitt a Pesziktában az is szerepel, 2Bárukkal összhangban, hogy nem az ellenség, hanem az angyalok pusztítják el a Szentélyt/a várost (vö., bT. Ta'an. 29a; Lev. R. 19:6.; Avót de Rabbi Nátán 1. változat: 4, 12.). A PR és 2Báruk, valamint más párhuzamos források részletes összehasonlításához ld., Pierre BOGAERT, *Apocalypse de Baruch. Introduction, Traduction du Syriaque et Commentaire* Tome I-II (Paris, Cerf, 1969) I, 222–241. NIR, *The Destruction of Jerusalem*, 96. A Pesziktá R. datálásához és redakcióörténetéhez ld., Günter Stemmerger, *Introduction to the Talmud and the Midrash*. (Translated and edited by Markus Bockmuehl, Edinburgh, T&T Clark, 1996²) 296–302.

24 Hindy NAIMAN, *Seconding Sinai: The Development of Mosaic Discourse in Second Temple Judaism*. ([Journal for the Study of Judaism Supplement Series 77], Leiden: E. J. Brill, 2003)

el”²⁵ – e szavakkal buzdítja Báruk, illetve a szerző a hallgatóságát a Tóra követésére (2Bár 31:3; 77:2). Amint Mózes, aki halála előtt a Nebó hegyéről letekint az Ígéret földjére, úgy Báruk is felszáll e hegyre halála előtt (76. fej.). Ahogy Mózes létrehozta Izrael és az Úr között a szövetséget, úgy alapítja újra Báruk e szövetséget. E szándék csúcsonyul ki a mű végén található levélformában írt testamentum által (78–87. fejezet). Ennek illusztrálására idézzük ennek idevágó részét:

„Emlékezz, hogy egyszer már Mózes az eget és a földet tanúként szólította ellened és mondá: 'Ha megszeged a Törvényt, szétszóratsz. De ha megtartod, akkor helyben maradsz'... Ezután, legyen ez a levél tanú köztem és köztetek, hogy emlékezzetek a Magasságos parancsolataira!” (84:2–7).²⁶

2) A következő korabeli prófétai attribútum a műben a láttnoki képesség, ahogy ez a bibliai Dániel esetében is hangsúlyos. A műben Báruk három fontos a történelemre és a jövőre vonatkozó látomásban részesül. Az első a 12 csapásról szóló látomás (27:1–15), a második az „Erdőről, a szőlőtőről, a forrásról és a cédrusról” szóló látomás (35–41), és a harmadik a világtörténelem ragyogó és sötét korszakairól szóló vízió (53, 56–74). Külön érdekességük, hogy a látomások közül csak az egyik esetben jelenik meg a magyarázó angyal, Rámiél/Remiél. A többinél a látomás magyarázatát Báruk közvetítő nélkül, egyenesen az Úrtól kapja meg. Az első látomás a Báruk 2. könyvével kortárs Ezra 4. (11–12.) könyvében található Sasról szóló vízióval mutat párhuzamot. A második látomásnak az előzménye a Dániel könyvéből és annak qumráni variánsaiból ismert, a négy birodalomról szóló vízió. A legutolsóra nem ismerünk korabeli zsidó, vagy korai keresztény irodalmi párhuzamot.

3) A harmadik Bárukkal kapcsolatosan megjelenő prófétai attribútum a bölcsesség, valamint a Törvény/Tóra helyes magyarázatának képessége. Emellett a szerző Báruk nevében megfogalmazva szüntelenül a Tóra betartására buzdítja a népet a leírt események során, és olvasóit a valóságban. A szerző Bárukot az utolsó prófétának mutatja be, akivel véget ér a próféták kora. Erről a generációról írja képlete-

25 Héberül: „Semá Jiszráél!”, ennek két fontos szentírási előfordulására ld., Deut. 6:4–9, amely a 'Semá' zsidó ima szövegrésze, illetve a Deut. 5:1–21, amely a Tízparancsolatot tartalmazza.

26 A fordítás alapjául szolgáló szír szöveg kiadásához ld., CERIANI, *Monumenta*, 175–176.

sen: „A pásztorok, lámpások és a források a Törvényből erednek, és mi el-távoznak, de a Törvény fennmarad!” (77:15) ²⁷

A mű kortársakhoz szóló üzenetének jelentése tehát a következő lehetett: ahogy az első szentély pusztulásával a bibliai próféták kora lejárt, úgy a második szentély korának pusztulásával annak „prófétasága”, továbbá intézményesült szellemi vezetése is a végéhez ért. A szerző az említett mondanivalójához a kor apokaliptikus nyelvezetét használja, és eközben zseniális érzékkel formálja meg Báruk új prófé-tai alakját. A szerző egy a kortársai szemében tekintéllyel rendelkező bibliai személyt választ. Az ő nevében fogalmazza meg üzenetét: egye-dül a Tóra betartása jelentheti a megoldást a kialakult helyzetre, és adhat lehetőséget a megszabadulásra a jövőben. 2Báruk érdekessége az is, hogy annak rabbinikus háttere ellenére, nem a rabbinikus judaizmus, hanem korai keresztények hagyományozzák azt tovább. Ez feltehetően az abban található apokaliptikus és eszkatológikus nyelve-zettel magyarázható. Ezt igazolja, hogy a mű az említett szír fordítás-ban, valamint egy későbbi arab fordításban maradt fenn.²⁸ Az apoka-lipszis szövegét meglepő módon a későbbi szír bibliai kódexek és kéz-iratok sem őrizték meg. Abból csak rövid idézetek maradtak fenn 13–15. századi szír jakobita lectionariumokban.²⁹ Ellenben a mű utol-só része, a diaszpóra tagjainak címzett levél (78–87. fejezet), önálló formában maradt fenn a szír bibliai kéziratokban. Ez azt igazolja, hogy Báruk levele a szír keresztény közösségek számára folyamatos autortással rendelkezett.³⁰

Egy ún. Báruk-hagyomány, valamint az ahhoz kapcsolódó iroda-lom szélesebb körű elterjedését és hatását mutatja, hogy az i.sz. 1–6. században több Báruk nevéhez és alakjához kapcsolódó mű is készül,

27 A fordítás alapjául szolgáló szövegkiadáshoz ld., CERIANI, *Monumenta*, 166 és DEDERING (ed.), *The Old Testament in Syriac*, 43.

28 A 2Báruk 10–11. századi keresztény arab fordítását 1974-ben W. Baars fedezi fel a Sínai-hegyi Szent Katalin Kolostor könyvtárában, ld. F. LEEMHUIS – A. F. J. KLIJN – G. J. H. VAN GELDER, *The Arabic Text of The Apocalypse of Baruch: Edited and Translated with a Parallel Translation of The Syriac Text* (Leiden, E. J. Brill, 1986) 1, 5.

29 A kivonatokat tartalmazó kéziratokhoz ld., W. BAARS, 'Neue Textzeugen der syrischen Baruchapokalypse', *Vetus Testamentum*, Vol. XIII (1963) 476–478.; ld. még BOGAERT, *Apocalypse de Baruch*. I, 38–40.; DEDERING (ed.), *The Old Testament in Syriac*, ii–iii.

30 A Báruk levelét tartalmazó 38 különböző kézirat kora az i.sz. 6. századtól a 19. századig terjed. A kéziratok részletes felsorolásához ld. BOGAERT, *Apocalypse de Baruch*, I, 43–46.

amelyek nem kerültek be egyik szentírási kánonba sem. Ezek közül első helyen említhető Bárúk harmadik könyve (3Bárúk), amely a 2Bárúk mellett egy másik Bárúkhhoz kapcsolódó apokalipszis. A nehezen datálható későórkori szöveget a kutatói konszenzus alapján olyan zsidó alkotásnak tekinthetjük, amelyben keresztény interpolációk találhatók. Nyelvezete és szimbolikája miatt nem Palesztinában, hanem inkább Egyiptomban írhatták azt. A görögül és ószlávul is fennmaradt mű lényegében Bárúk mennyei utazásáról szól öt különböző égboltot bemutatva. Ebben Bárúk alakjának látnoki attribútuma és égi utazása kap nagyobb hangsúlyt.³¹

Bárúk 2. és 3. könyvében Bárúk áll az események középpontjában, és annak prófétai, illetve látnoki szerepe kap kiemelt szerepet. Ezzel szemben az ún. Paralipomena Jeremiou-ban, avagy a 4Bárúk-ban, Jeremiás próféta az események főszereplője, Bárúk pedig az ő leghűségesebb kísérőjeként és barátjaként jelenik meg. Bárúk szír nyelvű apokalipszisének Bárúk negyedik könyvére (4Bárúk) gyakorolt hatására már többen rámutattak.³² A 4Bárúk hosszabb görög változata 23 középkori kéziratban, míg rövidebb görög változata legalább 40 késő-középkori kéziratban maradt fenn, melyek ma egyházi és nemzeti könyvtárakban találhatóak meg a Közel-Keletől egészen Európáig. Ismertek még későbbi etióp, örmény és ószláv fordításai is.³³ A mű keleti kereszténységben való elterjedése igen jelentős. Ez két szempontból lehet fontos: egyfelől Bárúk prófétai alakja kevésbé kap hangsúlyt, másfelől viszont a mű 9. fejezetében szereplő későbbi keresztény beillesztés Jeremiás próféta zsidók általi megkövezéséről tudósít. Itt Bárúk és az etióp Abimelek úgy jelennek meg, mint a próféta mártíromságának szemtanúi, a halála előtti tanítások letéteményesei és a prófétát eltemető tanítványok. Ez a kép Bárúk próféta alakját színezte tovább és az őt övező tiszteletnek szolgáltatott alapot a keleti keresztény egyházak közösségei számára.

31 A mű átfogó elemzéséhez ld., Daniel C. HARLOW, *The Greek Apocalypse of Baruch (3 Baruch) in Hellenistic Judaism & Early Christianity* (Leiden, E. J. Brill, 1996).

32 A Paralipomena Jeremiou, vagy más néven 4Bárúk, legutóbb megjelent angol fordítását és átfogó elemzését ld., Jens HERZER, *4 Baruch (Paralipomena Jeremiou)*. Translated with an Introduction and Commentary by Jens Herzer ([SBL Writings from the Greco-Roman World 22], Atlanta, SBL, 2005).

33 A kéziratok részletes felsorolásához ld., HERZER, *4 Baruch*, xxxvi-lviii.

4. Példák a korai keresztény recepcióra

E komplex recepciótörténet összefügg a görögül fennmaradt Bárúk (1.) könyvének Jeremiás könyvétől való elkülönülésével³⁴ és kanonizációjával. Másrészt összekapcsolódik azzal a kérdéssel, hogy a korai egyházatyák Bárúkot a próféták közé sorolták-e. Végül az is fontos, hogy a korai egyházatyák idézik-e Bárúk könyvét, és ha igen, akkor milyen kontextusban.³⁵ A korábbiakban beszéltünk már Bárúk könyvéről, amely a Septuaginta egyik legkorábbi, i.sz. 4. századi kéziratában, a Codex Vaticanusban, már külön szerepel.³⁶ Az ezt megelőző időszakra vonatkozóan a kanonikus könyvek fennmaradt listáira és az egyházatyák idézeteire hagyatkozhatunk. Origenész i.sz. 231 előtt, az első zsolnárhoz írt kommentárjában a héber kánon 22 könyvét említi, amely nem tartalmazza Bárúkot. Alexandriai Atanáz (i.sz. 4.sz.), Alexandriai Círill (i.sz. 5. sz. első fele), Szalamiszi Epiphanius (i.sz. 4. sz.) és a Laodíceai zsinat (i.sz. 363 k.) az Origenésztől ismert listához már Bárúkot is hozzáteszi.³⁷ Szalamiszi Epiphanius a Panarion című művében (VIII, 6) az Isten által zsidóknak adott huszonegy szent könyvről beszél, köztük Bárúkot is felsorolja.³⁸ Ehhez képest, a korai (i.sz. 2–3. századi) egyházatyák közül Tertullianus (Scorpiace 8), Alexandriai Kelemen (Paedagogus I, 10) és Cyprianus (Testimoniorum adversus Judaeos II, 6) Bárúkot Jeremiás könyvére hivatkozva idézi.³⁹ Nos, ezek fényében biztos, hogy Bárúk könyvének kanonizálódása és önállósulása Jeremiástól az i.sz. 4. század második felében megtörténik.⁴⁰ A továbbiakban jól szemléltetheti Bárúk prófétai státuszának

34 A Septuagintának Jeremiás könyvében és a Bárúk 1:1–3:8 részében található szóhasználat és nyelvezet egységes képet mutat (pl. az istennév használatában), míg Bárúk további részében ez eltérő.

35 A témát részletesen tárgyalja: F. H. REUSCH, *Erklärung des Buchs Baruch* (Freiburg im Briesgau, Herder, 1853) 1–65.

36 Vatikáni Kódex: a görög Biblia és egyben a Septuaginta legkorábbi teljes kézírata az i.sz. 4. századból, amelyben Bárúk könyve is fennmaradt. A Codex Alexandrinusban (i.sz. 5. sz.) és a Codex Marchalianusban (i.sz. 6. sz.), amelyek szintén tartalmazzák majd egészében a Septuagintát, szintén fennmaradt Bárúk könyve (ld. REUSCH, *Erklärung des Buchs Baruch*, 87).

37 H. B. SWETE – (ed. by H. St. J. THACKERAY), *An Introduction to the Old Testament in Greek – With an Appendix Containing the Letter of Aristeas* (Cambridge, Cambridge University Press, 1914) 222. Origenész említett műve Eusebiusnál, a *Historia Ecclesiae* – ben maradt fenn (VI, 24), ld. SWETE, *Introduction*, 222, 1. j.

38 Ld., F. WILLIAMS (trans.), *The Panarion of Epiphanius of Salamis: Book 1 (Sects 1-46)* (Leiden, E. J. Brill, 1994) 26.

39 SWETE, *Introduction*, 276.

40 További alapos áttekintéshez, ld. REUSCH, *Erklärung des Buchs Baruch* 1–21.

korai keresztény recepcióját egy-egy példa. Origenész az i.sz. 240. körül Jeremiás könyvéhez írt - görögül fennmaradt - homíliáiban (8:5)⁴¹ Jeremiást és Bárukat Mózeshez és Józsuéhez hasonlítja, akik az égben, mint egy-egy felhő egymással társalognak, és szavaik nyomán vilámok támadnak. A Cesareai születésű Eusebius a Kr.u. 3–4. század fordulóján írhatta Praeparatio Evangelica című művét, amelyben egy helyen (10.14.6) Mózes és a próféták ősiségét bizonygatva írja, hogy többek között Jeremiás és Báruk is Jósias idejében prófétáltak.

5. Báruch ben Nérijá mint próféta a rabbinikus irodalomban

A korai rabbinikus irodalom is foglalkozik néhány helyen Báruch ben Nérijá-nak, azaz a bibliai Báruknak a prófétai státuszával. Ez a miatt érdekes, mivel a héber Szentírásban Bárukkal kapcsolatban sehol sem szerepel utalás, hogy próféta lenne. Ezzel szemben a korai rabbinikus irodalomban mást találunk. A második szentély pusztulása utáni zsidó irodalom korai nagy világrónikájában, a *Széder Olám Rábbá*-ban, a teremtéstől a Bár-Kochba lázadásig kapunk történelmi áttekintést. A hagyomány szerint az i.sz. 2. századi Joszé ben Háláftának tulajdonított művet leginkább az i.sz. 3. században szerkeszthették.⁴² Ennek huszadik fejezetében (20:48–52) az olvashatjuk: „Ők mindannyian a churbán⁴³-hoz közeli időben prófétáltak: Báruch ben Nérijá és Szerájá ben Máhszėjá és Dániél a dicső férfi, mindannyian Nabukádneccár idejében.”⁴⁴ Később pedig (26:50) arról értesülünk, hogy Jeremiást és Bárukat is Babilonba vitték fogságba.⁴⁵ E késő-ókori mű egy olyan korai rabbinikus zsidó elképzelést rögzít, amely Jere-

41 John Clark SMITH (trans.), *The Fathers of the Church: Origen Homilies on Jeremiah, Homily on 1Kings 28*. (Washington, The Catholic University of America Press, 1998). 15, ld. még Pierre et Marie-Thérèse NAUTIN (édition critique, introduction, traduction et notes), *Origène: Homélie sur Samuel*. (Paris, Cerf, 1986) 60, 235.

42 Günter STEMBERGER, *A zsidó irodalom története* (Fordította: Dobos Károly, Budapest, Osiris, 2001) 127.

43 A *churbán*, illetve chorbán héber kifejezés jelentése pusztulás, pusztítás, amely a zsidó irodalomban gyakran az első, vagy második Jeruzsálemi Szentély pusztulására vonatkozik.

44 A fordítás alapjául szolgáló héber szöveg kiadása: B. RATNER, *Einleitung zu Seder Olam. Seder Olam Rabba. Die große Weltchronik*. (Wilna, 1894–1897). Változatlan újrakiadása: S. K. Mirsky bevezetőjével, (New York, Mekhon Tal Ort [sic], 1966) 86.

45 RATNER, *Einleitung*, 120.

miás maszoréta szövegével kevésbé, míg az azon kívüli hagyománnyal nagyobb rokonságot mutat. Feltehetően a *Széder Olám Rábbá* szerzője, a görög Septuagintában fennmaradt Báruk könyve, a korabeli apokalipszisek írói (Báruk 2. és 3. könyve) és a korai egyházatyák is, az akkor még Palesztinában általánosan ismert elképzelés hatására sorolják a bibliai írnokot a próféták közé, vagy ruházzák fel őt prófétai attribútumokkal. Mindenesetre a *Széder Olám Rábbá* összhangban áll a Josephusnál található állásponttal és a Babiloni Talmud több szöveghelyével is. Itt arra a Josephusnál, a két Talmudban és egyes midrásokban megtalálható, így a Második szentély korának végéről datálható hagyományra gondolunk, hogy a próféták kora Ezrával ért véget.⁴⁶ Ugyanakkor Josephus a rabbinikus forrásokkal szemben Bárukot nem nevezi prófétának. Nos, Báruk és Ezra alakja nemcsak az apokrif irodalomban nyert autoritást (Ezra könyvei és Báruk könyvei), hanem bizonyos értelemben a rabbinikus irodalomban is, ahol a két irodalmi alak még inkább összekapcsolódik.⁴⁷ A babiloni Talmud Megillá traktátusában ez szerepel (16b): “Ráv, vagy másként Ráv Semuél bár Mártá azt mondta: “*A Tóra tanulása fontosabb, mint a Templom felépítése, mert amíg Báruk még élt Ezra nem akarta elhagyni őt, hogy felmenjen (Izrael földjére).*” A i.sz. 6–7. századra datálható, de számos korai hagyományt őrző *Sir ha-sirim Rábbá* hasonló dolgot állít. Eszerint Ezra azért nem ment fel hamarabb Babilonból Jeruzsálembe, mert Bárukkal még nem fejezte be a tanulmányok elsajátítását.⁴⁸ Báruk pedig azért nem tért vissza Jeruzsálembe, mert súlyos és idős ember volt, aki már nem volt képes gyaloghintóban utazni. A Megillá traktátusban találjuk (bT. Meg. 14a) hogy, Izrael számára negyvennyolc próféta és hét prófétanő prófétált a múltban. Továbbá, hogy “Az a nyolc próféta, aki kohanita volt, és Ráháv-tól, a prostituálttól származott, a következő: Nérijá, Báruch, Szerájá, Máhszjá, Jermijá, Hilkijá, Hánámél és Sállum.” (bT. Meg. 14b).⁴⁹ A *Szifré Bámidbár*-ban a tannaitikus szerző, Rabbi Eliézer, más sorrendben, de ugyancsak e

46 Ld. jelen tanulmány 17-es lábjegyzetét.

47 A két írnoki alak párhuzamos prófétai karrierjéről az ószövetségi apokrif irodalomban ld., Matthias HENZE, ‘From Jeremiah to Baruch: Pseudepigraphy in the Syriac Apocalypse of Baruch’, in and (eds.), *Biblical Traditions in Transmission. Essays in Honour of Michael A. Knibb* ([111], Leiden, E. J. , 2006) 157–177, 162.

48 Ld. Sir. Rab. 5:5.

49 A bT. Meg. 15a-ban Báruch ben Nérijá és hét további próféta szerepel, akik közül az utolsó helyen Malachi/Malakiás áll, akit utána Ezrával azonosítanak.

nyolc próféta között sorolja fel Báruch ben Nériját.⁵⁰ Az említett korai midrást az i.sz. 3. sz. második felében szerkesztették, és alaprétege zömében tannaitikus-kori véleményeket gyűjt össze.⁵¹

Végül, a Bárúk prófétaságát deklaráló korai rabbinikus álláspontok mellett, találunk egy ettől eltérő véleményt a *Mekhiltá de Rabbi Jismáél* című midrás-gyűjteményben. A tannaitikus korban tevékenykedő rabbik mondásait tartalmazó mű az i.sz. 2. században keletkezett és szerkesztését a 3. századra fejezték be.⁵² Ebben Simon ben Ázzáj, feltehetően Rabbi Ákivá egyik tanítványa (i.sz. 2. század) a következőket állítja Báruch ben Nériját prófétaságával kapcsolatosan. Előbb idézi a Jeremiás 45,3-at, amely az Úr Bárúknak adott próféciaját tartalmazza: „Így szóltál: 'Jaj nekem mert, az Úr fájdalomt adott gyötrelmemhez'”. Ezt a tanna úgy értelmezi, mintha így panaszkodott volna Bárúk:

„Különbözöm a próféták többi tanítványától, hisz Józua Mózeszt szolgálta és a szent lélek rajta nyugodott, Elizeus Illést szolgálta és a szent lélek rajta nyugodott. De én! Miért különbözöm a próféták többi tanítványától?”⁵³ Majd a jeremiási sor második felében lévő panaszt Bárúktól, hogy „nem talállok nyugalmat”, szintén továbbértelmezi: a „nyugalom” (héber: *menuchá*) kifejezést a „prófétai szellemmel” azonosítja. Ennek alátámasztására több szentírási szakaszra hivatkozik,⁵⁴ ahol megtaláljuk, hogy ilyen szellem nyugszik a többi bibliai prófétán. A tannaitikus tekintély a Bárúkra vonatkozó szentírási jóvendülés következő sorát boncolgatja tovább: „És nagy dolgokat (gedolot) keresel magadnak, de ne keresd...!” (Jer 45,5). A „nagy dolgok” jelentése pedig nem más Simon ben Ázzáj szerint, mint a „prófétai szellem” (vö. 2Kir 8,4). Majd Báruch ben Nérijának szegezi a kérdést: „Nincs szőlőskert, amely kerítésre szorul és nincs nyáj, amelynek pásztorra van szüksége-

50 Ld. Be-ha'alotecha, 78. A héber szöveg kritikai kiadásához ld., H. S. HOROVITZ, *Siphre d'be Rab: Siphre ad Numeros adjecto Siphre zutta cum variis lectionibus et adnotationibus* ([Schriften, herausgegeben von der Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums, Corpus Tannaicum, Sectio Tertia: Continens Veterum Doctorum ad Pentateuchum Interpretationes Halachichas, Pars Tertia, Fasciculus primus] Lipsiae, Gustav Fock, 1917; reprint kiadása: Jerusalem, Shalem Books, 1992) 74.

51 Günter STEMBERGER, *Introduction to the Talmud and the Midrash* (Transl. and ed. by Markus Bockmuehl, Edinburgh, T&T Clark, 1996²) 267.

52 STEMBERGER, *A zsidó irodalom*, 78.

53 Jacob Z. LAUTERBACH, *Mekilta de-Rabbi Ishmael*. 3 vols. (Philadelphia, JPS of America, 1933) Vol. I, 14 = Piszchá, Bo', 140–165.

54 Num 11,26; 2Kir 2,15; Iz 11,2.

ge? Miért?”. Válaszként pedig az Úr által Bárukknak adott jeremiási jóslat utolsó sorát idézi, miszerint az Úr el fog pusztítani mindent, s csak Báruk életét hagyja meg. Az ismertetett midrást a Báruk prófétai státusza ellen érvelő rabbinikus álláspontnak tekinthetjük.

A legutolsó tannaitikus álláspont ellenére, összhangban az idézett többi rabbinikus mondással, Báruk jelentős tiszteletnek örvendett később a középkori Irak területén élő zsidók körében és számos legendát őriztek Báruk Bagdadhoz közeli sírjával kapcsolatban, – tudjuk meg a 12. századi zsidó utazótól, Regensburgi Petachjá-tól.⁵⁵

6. *Egy ókori hagyomány mai autoritása: Konklúzió helyett*

Az előadásomban bemutatott ókori szövegek sokfélesége azt mutatja, hogy koronként, valamint ideológiai csoportonként mutat változó képet Báruk alakjának státusza az ókori zsidó és korai keresztény gondolkodásban. Báruk prófétai státusza és szentként való tisztelete a késő-ókortól napjainkig elsősorban a keleti kereszténységen belül maradt fenn folytonosan. Olyannyira, hogy a keleti egyházakban a prófétát minden évben szeptember 28-án, máshol november 15-én a keleti-keresztény közösségek megünneplik. Ehhez képest a Nyugati Egyházon belül Báruk prófétai státusza nem kap ekkora figyelmet, ezt mutathatja Báruk könyvének kései, a tridenti zsinat során történő kanonizációja. Mivel a protestáns egyházak a héber Szentírás kánonját követik, de a judaizmus számára autoritással rendelkező szóbeli tant nem fogadják el, így számukra Báruk egyértelműen írnokként nyerhet csak értelmezést. Bemutattuk, hogy Báruk prófétaságának gondolata az ókori és koraközépkori zsidó irodalomban jelen van. Az i.sz. első évszázadokban Báruk prófétai státuszának bizonytalanságát mutathatja a korai zsidó és kora-keresztény körökben, hogy az erre az időpontra datálható *Vitae Prophetarum* nem említi őt a próféták között. Az e művel közel egykorú *Mekhiltá de Rabbi Jismáél*ben található korai tannaitikus vélemény is megkérdőjelezi prófétaságát. Nyilvánvaló az is, hogy a Bárukot prófétaként bemutató rabbinikus szöveg helyeken

55 Ld., A. BENISCH (ed. and trans.), *The Travels of Rabbi Petachia of Ratisbon* (London, Trubner, 1856) 20–23, 34–35, 49–51., Avraham YAARI, 'Pethahiah of Regensburg', in Geoffrey WIGODER (ed. in chief), *Encyclopaedia Judaica CD-ROM* (Jerusalem, Judaica Multimedia, 1997), ld. még, Yehoshua M. Grintz, 'BARUCH (Jeremiah's scribe)' in *Encyclopaedia Judaica* és J. E. WRIGHT, *Baruch ben Neriah*, 120–121.

kívül, a szóban forgó szentírási kánonokból kimaradt forrásokat csak későbbi keresztény fordításokból ismerjük (2Báruk és 3Báruk). Úgy vélem az elmondottak fényében, hogy a korai zsidóság és kereszténység egyes csoportjai Báruk prófétai státuszáról a későbbi judaizmuson belül általában nem beszélhetünk, mégis a képet tovább cizellálja az, hogy napjainkban például Rabbi Jack Abramowitz amerikai ortodox rabbi Bárukot prófétának nevezi az Orthodox Union hivatalos honlapján szereplő Jeremiás-cikkében és egy a Prófétákhoz írt kommentárjában. Továbbá azt állítja Bárukról, hogy habár a Tanach, a héber Szentírás szerint nem volt próféta, mivel a Szentély pusztulása után eleve nem lett volna kinek profétálni, ugyanakkor a szóbeli tan, azaz a Talmud és a midrások szerint végül elérte a célját, hogy profétává válhasson.⁵⁶

Bízom abban, hogy a főként ókori forrásokra koncentráló értekezés hozzájárul az ókortól napjainkig többé, vagy kevésbé továbbélő zsidó és keresztény elképzelés könnyebb megismeréséhez, valamint hasznára válik a tudományos és vallásközi dialógusnak.

56 Az Orthodox Union a legnagyobb észak-amerikai ortodox zsidó szervezetként hirdeti magát. Abramowitz online cikkeihez www.ourradio.org/torah/article/jeremiah_chapter_36, www.ou.org/torah/article/jeremiah_chapter_45, www.ou.org/index.php/torah/article/haftarah_for_behar/ (2012.03.05.), ld. még, Rabbi Jack ABRAMOWITZ, *Nach Yomi Companion: Volume I: Neviim – Prophets* (Xlibris Corporation, 2009) 243.